
POLITIKAI GONDOLKODÁS

SCHLETT ISTVÁN

Az elemzés és a vádirat

Elmélkedés a műfajokról

és a gondolkodásmódokról Kende Péter Két magyar politikai közösség című cikke ürügyén

Mint mindig, érdeklődéssel, most azonban gyakran feltámadó ellenérzések között olvastam Kende Péter írását. Érdeklődéssel, mert – mint minden jó írás – provokál. És ellenérzéssel, mert csapdát állít. Olyasmire késztet, amit politológusként bizonyosan nem szeretnék csinálni: „harcolni az igazságért” – azaz egy vádirattal szemben védőbeszédet, egy védőbeszéddel szemben vádiratot írni.

Vádirat (és egyben védőbeszéd) volna tehát Kende Péter írása? Szándéka szerint bizonyosan nem, hisz maga írja egyik helyen: „Szeretném világossá tenni az olvasó előtt, hogy – ugyanúgy, mint e dolgozat többi része – az előző két bekezdés is helyzetelemzés, nem pedig vádirat.”¹ Akkor miért érzi mégis legalább egy olvasó – jelesül jómagam –, hogy a „vádirat” lenne az adekvát műfaj-meghatározás erre a szövegre? Velem, az én olvasatommal lenne a baj? Ugyebár érthető, hogy a „dolgozat” elolvasása nyugtalanná tett?

De miért tartja maga a szerző szükségesnek e megjegyzést cikke befejezéséhez közelítvén? Nem lehetséges, hogy azért, mert benne is kételyek támadtak írása műfaját illetően?

Nézzük mi is áll abban a két bekezdésben, ami után az idézett kijelentés áll. Ezek: „A 2002. évi kampány a Fidesz történetében is fordulat volt, amennyiben Orbán Viktor és vezérkara most először vette át a MIÉP és Torgyán József lázítóan »anti« hangütését. Az is lehet, hogy most először élte át az ennek megfelelő érzeményeket. (A retorika szokatlan élessége erre enged következtetni.) Mindamellettt sikeres ez a retorika csak azért le-

hetett, mert 2002-re érett be az előző négy év vetése. A Fidesz kormányzásának négy éve alatt a magyar társadalomban elszunnyadó jobboldali érzelmek felszabadultak ama gátlások alól, amelyeket a kommunista korszak hagyott hátra, s amelyek még az új demokrácia első nyolc évében sem kaptak elég bátorítást ahhoz, hogy merjenek őszintén azok lenni, amik. Ahhoz, hogy ezt elérje, a Fidesz vezérkara évről évre szaporította a direkt beszédnél hatásosabb indirekt ösztönzéseket (ilyen volt például a Vasárnapi Újság ismételt dicsérete Orbán Viktor által). Ezenkívül a Fidesz megismételte a Magyar Kommunista Párt 1945–48 között alkalmazott fő politikai trükkjét: delegitimálni az ellenfelet. A nevezett korszakban az MKP politikai vezérkara és propagandaapparátusa azzal próbálta diszkreditálni a tőle jobbra álló (máskülönben demokrata, sőt baloldali demokrata) pártokat és személyiségeket, hogy valamiképpen, többnyire nagyon álságos vagy hazug módon, a Horthy-rendszerrel mosta össze őket (például Bethlen–Peyer-paktum, Magyar Közösség stb.). A 2002. évi Fidesz-adaptációban az alapegyenlet úgy hangzott, hogy az MSZP = Kádár-rendszer = Rákosi-rendszer = Kun Béla és Szamuely, ami kétségkívül megnehezítette Medgyessy Péter számára, hogy a keresztény magyar balközép reprezentánsaként találjon meghallgatásra.

A fenti egyenlet természetesen az MSZP minden szövetségére vonatkozik, s a szélsőjobboldali tollforgatók értelmezésében úgy hangzik, hogy a liberalizmust a bolsevizmussal egy megszakítás nélküli kontinuum köti össze, hogy 1945-ben Magyarország megszűnt, s az ezt követő társadalmi változások bármelyikének mégoly részleges igenlése is egyenlő a kitelepítések és a kolhozrendszer helyeslésével, sőt állásfoglalás a magyar nők 1945. évi megerőszakolása, valamint a trianoni diktátum mellett. E tézisek természetesen a Fidesz egyetlen hivatalos vagy félhivatalos megnyilatkozásában sincsenek beleírva; a Fidesz politikájával csupán azt köti őket össze, hogy hallgatólag – de nagyon tudatosan! – az adott rá bátorítást. Hitler Adolf első nyilvános felmagasztalása 1945 óta is egy olyan szabad orvlövész hetilapban jelent meg... amelyet Orbán Viktor egy ízben kedvenc sajtóorgánumai között sorolt fel.”²

Elemzés eredményei ezek az állítások, vagy egy vádirat részei? Hogyan lehetne e dilemmát feloldani? Akként vajon, hogy az állítások igazságtartalmát vizsgálánánk? De hogyan lehetne a bizonyítást elvégezni? Hogyan lehetne megnyugtatóan válaszolni a két bekezdésben sorjázó állítások kapcsán felvethető kérdésekre: igaz-e vagy sem, hogy „Orbán Viktor és vezérkara a MIÉP és Torgyán József lázítóan »anti« hangütését” vette át, hogy a Fidesz „a Magyar Kommunista Párt 1945–48 között alkalmazott fő politikai trükkjét” alkalmazta, hogy a Fidesz „a szélsőjobboldali tollforgatók” értelmezését „hallgatólag – de nagyon tudatosan!” bátorította stb.? Azt hiszem, ezeket az állításo-

kat csak elhinni lehet és nem bizonyítani; miként persze cáfolni sem. Lehet, hogy így van, lehet hogy nem.³ Nem csodálom, hogy Kende Péter a bizonyítást nem végzi el. Mint ahogy azt sem, hogy pont e két bekezdés után érezte fontosnak kijelenteni: elemzést ír, nem vádiratot.

Ám elemzés-e az az eljárás, amely ilyenfajta következtésekre jut, és ilyesfajta verifikációt alkalmaz? Ha nem, akkor miről van szó? Mi mozgatja a szerző törekvéseit? Mi a célja, mi a jelentősége, mi a jelentése, egyszóval mi az „értelme” az effajta írásoknak?

Természetesen nem „szándékkutatással” kísérlek meg választ adni e kérdésekre; az könnyen csaphat át a szándéktulajdonításba, ami – túl azon, hogy csupán nem igazolható feltételezéseket eredményezhet – nem is illendő. A szövegelemzés – vélem – azonban segíthet. Kulcsot nyerhetünk annak eldöntéséhez, hogy elemzést vagy vádiratot (és védőbeszédet) olvasunk, s ennek nyomán meghatározhatjuk azt a *gondolkodásmódot* is, amely a szöveg mögött áll.

Kezdjük az idézett szövegrész egyik elemének elemzésével.

A politológus Kende Péter pontosan látja, hogy miként az MKP jelzett eljárása, akként a Fidesz „egyenlete” is az ellenfél „delegitimálását”, „diszkreditálását” szolgálta. Ám miért kellett volna ezt a technikát a Fidesznek feltétlenül az MKP-tól tanulnia? Vajon nem a politikában megszokott eljárásról van-e szó, ahol a „mi” és az „ők” elhatárolása, annak megindokolása, hogy miért „bennünket” és nem „őket” kell választani, efféle nyelvi fordulatokkal szokott megtörténni? Vajon csak a Fidesz használta-e azt a módszert, hogy ellenfelét a szél felé nyomta, kontinuumot feltételezve a liberalizmus és a bolsevizmus között? Azon persze el lehetne vitatkozni, hogy rokonszenves tulajdonsága-e a politikának, a politikusoknak az effajta harcmodor, azon is, hogy hol van az a határ, amíg súlyos következmények nélkül élni lehet vele, ám azon törekvés legitim voltát aligha érdemes kétségbe vonni, hogy egy választási kampányban önmagukat jó, ellenfelüket pedig rossz színben kívánják feltüntetni. Hiszen Kende Péter maga is él ezzel a módszerrel, egyfelől a Fideszt az MKP-val kötvén össze, másfelől felállítván – némi megszorítással ugyan – a Fidesz = szélsőjobb = Hitler egyenletet. Ó nem „diszkreditál”?

E cikkben természetesen nem arra keresem a választ, hogy helyesen vagy helytelenül, joggal vagy jogtalanul, igazolhatóan vagy igazolhatatlanul teszi-e, amit tesz. A kérdés az, hogy amikor ezt teszi, elemzést ad-e vagy vádiratot (és védőbeszédet) fogalmaz? Politológusként beszél-e vagy ügyészként és ügyvédként – régies szót használva: „pártvédként” – lép fel? A politológus vagy a politikus észjárását követi-e, a tudomány vagy a politika gondolkodásmódja tükröződik-e megállapításaiban?

Nos, a szerepek, a műfajok, a gondolkodásmódok közötti

csúszkálás az, ami nyugtalanná tesz ezen írás olvastán. Nem pusztán politikai állásfoglalás – amit az ember vagy végigfut, vagy továbblapoz annak tudatában, hogy illet vagy hasonlót sokat látott már –, de nem is elemzés, hisz szemünk újra és újra a politikai, sőt pártelkötelezettség és ellenszenv kilógó lólábába ütközik. De legalábbis olyan megállapítások sorába, amelyek igazolása elmaradt, illetve – és ez még inkább zavaró – hogy valójában el sem képzelhető esetükben sem a verifikáció, sem a cáfolat.

Bizonyításként lássunk néhány további példát, most már hosszabb idézetek nélkül, az olvasót a szöveghez utalva.

Már maga a cikk felütése is nehezen értelmezhető. Nem a meghökkentés zavar – a figyelemfelkeltésnek bevált eszköze a kiélezett fogalmazás. „Kettéfűrészelt ország”, „végzetes megosztás” – idézi a publicisztikában felkapott fordulatokat –, és maga is él hasonló megfogalmazásokkal, noha „túlzásnak” tartja azokat. A helyzetképet ekképpen festi le: „A másikkal való azonosulásnak ez az indulatos elutasítása már-már az együttélés pusztá lehetőségének kérdését is felvetné, ha másfelől nem tudnánk, hogy a politikán kívüli szférákban a két Magyarország nagyon is jól megfér egymással. Arról nem is szólva, hogy a választási kampány során, illetve azt követően egy pofon sem csattant el ebben az országban, hogy súlyosabb incidensekről ne is beszéljünk.”⁴

De ha így áll a helyzet – és szerintem így áll, noha volt egy nap, amikor történtek incidensek, s egy-két „pofon” is elcsattant –, mi végre a drámai hangvétel? Miért kell a két (politikai) tábor létét mint a nemzet kettészakadását látni és láttatni, s azt feltételezni, hogy az egyik „vagy alig akar tudni a másik létezéséről, vagy egyenesen tagadja, hogy annak is helye van a közös nemzetben”? Nos, alighanem azért, hogy az egyik tábort – a jobboldalt, s ezen belül mindenekelőtt a Fideszt és egyáltalán nem utolsósorban Orbán Viktor személyét – hatásosabban lehessen bírálni, hogy ki lehessen mondani a bűnösséget: „Az ellenségesség-szítás egyetlen elfogadható modern politikai doktrínával sem egyeztethető össze (még Machiavelliével sem). S Magyarországon, amely 1919-et követő 40–50 évben nem egyszer próbálta ki, hogy hova vezet az ellenségkép kiszínezése, különösen csínján kell bánni az ilyen eszközökkel.”⁵ Az én olvasatomban legalábbis ez a szándék teremti meg az írás koherenciáját, ez képezi azt a bizonyos vörös fonalat, amely a különböző minőségeket – az elemző, illetve a politikai célzatú – szövegrészeket egységbe szervezi.

Mint már említettem, az elemző Kende számos állításával egyetérttek, de legalábbis vitára alkalmasnak látom. Így például azt, hogy a jobboldal a nemzethez való viszonyt, a baloldal a demokráciához való viszonyt nevezi meg a két tábor közötti választóvonalaként, s e dimenziók alapján határozza meg nemcsak

önmagát, hanem az ellenfelet is.⁶ Legfeljebb annyit tennék hozzá, hogy az én tapasztalataim szerint mindkettő „kirekesztő” módon alkalmazza e kategóriákat: az egyik „nem nemzetinek” – kozmopolitának, alkalmanként nemzetárulónak –, a másik „nem demokratának” – a kilencvenes évek első felében inkább populistának, mostanában inkább autoriternek, szélsőségesnek, alkalmanként fasisztának – nevezve ellenfelét. Ám e tézist lehet igazolni vagy cáfolni, meg lehet vizsgálni, hogy csak az egyik vagy a másik is él a csoportkohézió megteremtésének ezen eszközeivel. Gondolom, arra a kérdésre is lehet választ találni, hogy egyenlő mértékben vagy az egyik inkább, a másik kevésbé teszi. Elegendő hozzá a különböző pártmegnyilvánulásokat végigolvasni, az ilyesfajta elfordulásokat megszámlálni, típusokba sorolni stb. Kende azonban ilyen eljárásokkal nem él; mint látni fogjuk, másfajtaakkal azonban igen.

Hasznosnak tartom Kende azon javaslatát is, hogy a két tábor közötti ideológiai különbségeket a vallásossághoz, a magyar múlt megítéléséhez és „legeslegfőbbképpen” a kommunizmus-hoz való viszony mentén értelmezzük.⁷ Valóban – bevallom, számomra némiképp meglepő módon –, a „kétpártosodás”, a tömbösödés folyamatában e töréspontok mintha tényleg egyre jelentősebb szerepet játszanának. E megfigyelésről is lehetne tudományos vitát folytatni, ideológiakritikai elemzésnek alávetve a két oldal nézeteit tükröző dokumentumokat. Feltételezésem szerint a kutatás Kende több megállapítását igazolná, némelyeket korrigálna talán. Így hát nem az egyes állítások zavarnak, noha egyiket-másikat persze vitatnám. A „legeslegfőbb” problémát az értelmezések és értékelések módja jelenti számomra.

Lássunk néhány példát. Kendének alighanem igaza van, amikor megállapítja, hogy a „keresztény-nemzeti” gondolatra a baloldali választó „nem, vagy éppen hüledezve rezonál”. Ám az elutasítás oka csak „annak a politikai militarizmusnak az újraéledése” lehet, „amelyet a »keresztény-nemzeti« szókapcsolat jelöl”? Kinek számára jelent „politikai militarizmust” az ominózus szókapcsolat s különösen a vallásosságra történő hivatkozás – ami ugyebár nem feltétlenül ugyanaz? Vajon a baloldali választó csak a „keresztény-nemzeti” szókapcsolatra reagál „hüledezve” vagy magára a vallásosságra történő hivatkozásokra is? Kende természetesen tudja, le is írja, hogy „a valláshoz, vagy pontosabban a keresztény egyházakhoz, azok tanításához és vezetéséhez fűződő viszony majdnem mindenütt Európában fontos differenciáló tényezője a bal-jobb skálán való elhelyezkedésnek”. A baloldali választó a keresztény gondolatra ott miért válaszol fenntartással vagy éppen elutasítással? Ott is a „keresztény-nemzeti” szókapcsolat váltja ki az indulatokat? És bizonyos, hogy nálunk csupán a „politikai militarizmus” csíholja ki a baloldaltól az ellenérzéseket? Nem lehetséges, hogy a „politikai militarizmussal” szemben „politikai militarizmus” (is)

áll? A „kereszténnyel” az „aufklärista antiklerikalizmus”, miként Európában máshol, akként nálunk is? Úgy vélem, egy elemzésnek el kell jutnia ezekhez a kérdésekhez, különösen akkor, ha az elemző számára jól ismert összefüggésekről van szó.

Igen, a múlthoz, a múlt megítéléséhez való viszony is fontos differenciáló tényező, s az sem kizárt – bár talán olyan könnyen nem is igazolható –, hogy nálunk ez erőteljesebben hat, mint máshol a világon. Ostoba és illetlen dolog volna a Kende által megrajzolt pozíciók helyességét vitatni, hiszen maga is többször leszögezi: „vakmerő leegyszerűsítéssel” él. Ám annyit talán megjegyezhetünk, hogy a Fidesz retorikájában nem annyira, de legalábbis nem kizárólagosan a „nemzeti sérelmek” köré szerveződött a múltkép; hiszen a „modernitás európai mércéjét” alkalmazó baloldali felfogás ellenébe a „nemzeti polgárosodás” mércéjét (lásd Széchenyi-kultuszt) állította. Ami – jegyezzük meg – éppen nem a „szélsőjobboddallal való szerves összeolvadást” bizonyítja. A múltban – mondjuk a harmincas években – bizonyosan nem Széchenyi volt a „szélsőjobb” hőse, s aligha hinném, hogy ma ő lenne az. Egyszóval: hogyan kerül elő e kérdés taglalásánál ismét „a szélsőjobbval való szerves összeolvadás”?⁸

Lehetséges persze, hogy egyszerű félreértés a „nemzeti polgárosodás” programjának a „nemzeti sérelmekkel” való felcserélése, hiszen ez utóbbi fordulat Kende egy másik írásából vett idézet formájában jelenik itt meg; ám annyi bizonyos, hogy – úgymond – hasznos félreértésről van szó. Megteremti ez esetben is az alapot a Fidesz és a „szélsőjobb” összekapcsolására, ami ugyan a két tábor közötti értékkülönbségek megértését és leírását nem segíti elő, ám a Fidesz diszkreditálását, demónizálását igen.

Azt hiszem, e szemlélet diktálja azt az ugyancsak ebben az összefüggésben megfogalmazott állítást is, miszerint előbb „a radikális jobboldal zászlóbontása”, aztán „az Antall-kormány jobbratulódásától való félelem”, majd végül a „Fidesz fokozatos jobbratulódása” vonta „szinte automatikusan maga után” az SZDSZ-t és az MSZP-t összekötő közösség megerősödését.⁹ A múlthoz való viszony vagy differenciáló tényező, vagy nem. Én igazat adok Kende Péternek abban, hogy igen. Nem kellett az állandó „jobbratulódás” a „kulturharc” kirobbanásához; megkezdődött az már a rendszerváltás előtt. S egyik eleme valóban a múlthoz való viszony volt. Nem hiszem, hogy Kende Péter ne tudná: a baloldali és jobboldali múltképe nemcsak nálunk, hanem máshol is, nem csak most, hanem legalább egy évszázada jelentős mértékben különbözött. S bizonyosan tudja azt is, hogy nem a Fidesz „jobbratulódása” teremtette meg a szocialista és a baloldali-liberális múltkép azonosságát sem; létezett az már a 20. század első évtizedében is. Ha tetszik: a szocialista-polgári radikális és a (jobboldali) liberális-konzervatív erők között folyó „osztályharc” magába szippantotta már akkor a múlt kérdéseit.

Gondolom, a következőkben is így marad, jobb- és baloldalon egyaránt. A múlt meghatározásáért folyó küzdelem nyilvánvalóan folytatódni fog, bármennyire is tiltakoznak ez ellen a „hivatások” történészek. A „múltépítés” a politikai gondolkodás szerves eleme már igen rég óta. Tudjuk azt is, hogy az erre irányuló szándék nem a tudományból ered, nem is a múlt feltárására irányul, hanem a politikából származik és a jövőt célozza meg.¹⁰ A „múltat” persze – a dolog természetéből következően – a „hivatások” is mindig konstruálják, s bizony, állandóan újraépítik. Eljűk azonban – szemben a politikus „múltépítőkkel” – ebbeli tevékenységükben a tudomány szabályai bizonyos korlátokat állítanak. S ha a jobboldali – tehát politikai – múltértelmezés és a céhbéli történészek értelmezése nem is esik egybe most sem, miként ez általában történni szokott, a „hivatások” sem úgy vélekednek ma, mint „annak idején”, a „Horthy-rendszer csúfos kimenetele és – főleg – a hitlerizmus világraszóló veresége” után közvetlenül.¹¹ Azaz: az akkori baloldali – tehát politikai – múltértelmezés teremtette „gátlások” feloldását egyfelől a történelem-tudomány szemléletváltása is elősegítette, nem csupán a jobboldal megerősödése; másfelől pedig nemcsak a szélsőjobb állt elő új értelmezésekkel. Megtette ezt a mérsékelt jobboldal is – amennyiben létezik ilyen –, de persze, a baloldal egyes áramlatai is. Hisz végtére, ma már a baloldalon belül nem uralkodik a marxista, a kommunista szemlélet. Nem hinném, hogy ma még sokan lennének olyanok, akik mondjuk Bethlent, Szekfűt, netán Babitsot, vagy esetleg Bajcsy-Zsilinszkyt, Németh Lászlót, netán Illyés Gyulát a szélsőjobbhoz sorolnák...

Én sem gondolom, hogy a „kommunizmushoz való viszony” kérdése teljesen független lenne az imént taglalt témától, a „múltképek” problematikájától, ám az kétségtelen, hogy nemcsak a közelség, hanem a közvetlenség, a folyamatosság okán is vannak jelentős különbségek. Például az, amire Kende is figyelmeztet: a „személyes komponensek” nyilvánvalóan érzelmi többletet is adnak. És persze az is, amiről ugyancsak említést tesz: az MSZP-nek „a magyar közelmúlttal kapcsolatos kétértelműsége: mai, szociáldemokrata elvei szerint, valamint az alkotmányos jogállam iránti elkötelezettsége értelmében az MSZP visszamenőlegesen ítéletet mond a bolsevizmusról, elhatárolja magát annak szellemétől és gyakorlatától. De ezt inkább csak hallgatólag teszi, miközben ugyanakkor elvitathatatlan kontinuitás van, különösen a »káderek« vonatkozásában, az MSZP és az 1989 ősze előtti állampárt között. Ez a személyi kontinuitás kölcsönöz némi plauzibilitást annak a jobboldalról sűrűn elhangzó állításnak, mely szerint az MSZP kormányzása nem más, mint az 1990 előtti hatalomgyakorlás folytatása más eszközökkel.”¹²

Megint azzal kell kezdenem, hogy az állítások nagy részével nemcsak egyetértek, hanem igazolhatónak is tartom őket. Tényleg jelen vannak a „személyes komponensek”, tényleg van kétér-

telmőség az MSZP álláspontjában, tényleg erőteljes a kontinuitás a „káderek” vonatkozásában, és persze az is igazolható, hogy az MSZP politikai gyakorlata soha nem tette kétségessé az alkotmányos jogállam normáinak elfogadását. Még a szóhasználatot sem vitatnám. Valóban, miért is ne nevezhetnénk „elkötelezettségnek” azt, ha valaki tartja magát egy bizonyos értékrendhez és törvényekhez? A jóhízműség ilyen esetekben, azt hiszem, kijár. (Persze – tesszem hozzá – az én ízlésem szerint mindenkinek.)

Bizonyíthatónak – sőt, mondhatnám: bizonyításra nem szoruló ténynek – tartom a rendszerváltás megtörténtét is. Valóban, a „tényleges politikai gyakorlat fényében... nem állja meg a helyét” a fentebb idézet állítás, miszerint az MSZP-kormányzás „nem más, mint az 1990 előtti hatalomgyakorlás folytatása más eszközökkel”.¹³ Ilyesmit – gondolom – tényleg csak a politikusi észjárás, a politikusi indulat vagy a politikai érdek diktálhat.

De – kérdezhetném – hol maradt e jóhízműség, tényszerűség a baloldalon feltámadt félelmek korábbi tárgyalásánál? A Horthy-rendszer visszaállítására irányuló szándék feltételezése „megállta volna a helyét” az Antall-kormány „tényleges politikai gyakorlata fényében”? Csak a jobboldal félelmei indokolatlanok, vagy a baloldali is? Vagy másként fogalmazva: csupán a jobboldal használta, használja fel politikai célokra a múlt árnyainak a felidézését, vagy a baloldal is megtette, megteszi azt?

És Kende Péter? Nos, úgy vélem, ő is ezt teszi. Egyfelől akkor, amikor Csurkára vezetve vissza, „az új magyar jobboldaliság alaptézisét” ekként határozza meg: „1989/90-ben korántsem zajlott le rendszerváltás, a hatalom még mindig ugyanazoknak a kezében van, mint annak előtte, hogy csak a színpalak változtak, de máskülönb en a zsidók és a bolsik, Kun Béla unokái szolidan és magabiztosan ott ülnek a nép nyakán”. Másfelől pedig akkor, amikor így fogalmaz: „A kilencvenes évek közepén keresztény-nemzeti irányba átforduló Fidesz lényegében erre az alapvetésre épült rá, vagy pontosabban ezt vette át.”¹⁴

Valóban? A bizonyítás, persze, ismét elmarad. Sőt, mintha akaratlan ellenbizonyítás történe. Kende ugyanis a fentebb idézeteket így folytatja: „A Fidesz politikai ideológiája ugyan mentes maradt a Csurkára jellemző antiszemita felhangoktól, s az SZDSZ-ből jött Tellér Gyulának köszönhetően szaktudományos megalapozása is volt (»megalvadt kádári struktúrák lebontása«), lényegében azonban a politikai és gazdasági elit radikális kicserélésének csurkai eszméjét vitte tovább, illetve ültette át – 1998-tól kezdve – a gyakorlatba.” Mi hát a csurkizmus „lényege”? – amit ugyebár a Fidesz ültetett át a gyakorlatba. A politikai és gazdasági elit radikális kicserélése volna az? Ez esetben a jelenlegi kormány is csurkista volna, hiszen – gondolom, ezt Kende Péter sem vitatja – a „visszacserélés” is meglehetősen „radikális” volt.

De félre a tréfát. Azt hiszem, az iménti tézis semmi más, mint a már eddig is megfigyelhető szélsőjobb = Fidesz egyenlet suly-

kolása, refrénszerű ismétlése. Mert ismétlem, a bizonyítás nemcsak hogy elmarad, hanem mintegy ellenbizonyításba fordul: „csodálkozik” azon, hogy a klientúrából a „mérsékelt közép” is kimaradt, majd „pretoriánus gárdáról” beszél, illetve életkori kritériumokat említ fel, mint a „Fidesz-kormányzás szociológiai vonatkozásait”. Hogy helyesen vagy helytelenül, az természetesen más kérdés. De ha helyesen tenné is, azonos volna azzal, amiről Csurka beszél?

Láthattuk: Kende összefoglalása szerint sem. Az említett „szociológiai vonatkozások” bizonyosan nem a magyarok elleni (zsidó) „világ-összeesküvés” elfogadását tükrözik. Kende maga sem állítja, hogy az elitcserének lett volna ilyen motívuma. Akkor hát kinek az „eszméjét vitte tovább, illetve ültetette át a gyakorlatba” a Fidesz? Ha a „megolvadt kádári struktúrák lebontásának” tétele mégsem Csurkától ered, akkor az „új magyar jobboldaliságnak” nem csupán egyetlen formája és nem csupán egyetlen „alaptézise” van.

Aligha feltételezhető, hogy Kende nem tudja, sem „jobboldalinak”, sem „kommunista ellenesnek” lenni nem csupán egyetlen módon lehet. De ha valaki – miként ő teszi – a kommunista múlthoz való viszonyban a „kommunistaellenesség központba állítása, illetve az attól való tartózkodás”¹⁵ tényleg létező *politikai* dichotómiáját az *elemzés* szempontjaként fogadja el, aligha kerülheti el – még ha akarná is – az effajta „egyenletek” felállítását. Kommunistaellenesség = jobboldaliság = Csurka. A politikában bizony így készülnek az „egyenletek”. Bizonyos helyzetekben az ellenfél ilyen „lényegét” tekintve; természetesen a másik táborból szemlélve. Így készült az az egyenlet is, amelyet Kende sérelmezett – persze, a másik táborban. Onnan nézve a „kommunistaellenesség központba állításától való tartózkodás” „kommunistabarátság”, netán „kommunistaságnak” látszik. Még akkor is, ha az e pozíciót választók egyik csoportjának néhány még ma is aktív prominense a rendszerváltás idején éppen heves antikommunizmusával tűnt fel. Mert ugyebár, nemcsak a Fidesz „fordulhat” és „tolódhat”. Onnan nézve ugyebár az történt, hogy „összenőtt, ami összetartozik”.

Félreértés ne essék, a legutóbbi mondat nem Kende Pétertől származik. Ám ugyanazt a célt szolgálta, mint Kende egyenletei: az ellenfél diszkreditálását, delegitimálását, a saját tábor öntudatának megerősítését s efféléket – tehát politikai célt.

Természetesen igazat adok Kende Péternek abban, hogy egy politológusnak nem kell „hivatalból közömbösnek maradnia”¹⁶ akkor, ha a politikában számára elfogadhatatlan folyamatokat lát. Persze, hogy nem. De az már korántsem mindegy, hogy politológusként vagy politikusként reagál, elemzést végez vagy politikai álláspontot fogalmaz meg. En úgy látom, ez esetben Kende az utóbbit tette, s voltaképpen egy Fidesz elleni vádiratot – s egyben az SZDSZ melletti védőbeszédet – fogalmazott

meg. Természetesen ehhez joga van. Ám a nézőpont megváltozásának, a politológus pozíciójának a politikus pozíciójával való felváltásának következményei vannak.

A politikai állásfoglalás nemcsak más célokat szolgál, hanem egy másfajta gondolkodásmód eredményeképpen születik meg, mint az elemzés. E gondolkodásmód nem jobb és nem rosszabb, mint az elemzés által feltételezett gondolkodásmód, miként a politika sem jobb és nem rosszabb tevékenység, mint a tudományos megismerés. De azt hiszem, az mindenki számára nyilvánvaló, hogy a kettő más. Más dolog a világ megváltoztatására, mint megértésére törekedni. Más dolog a „mi a teendő”, mint a „mi az, ami van” kérdésén töprengeni. Az előbbi a politika részeként nyeri el értelmét, az utóbbi a jelenségek értelmezését, a folyamatok leírását célozza. Az előbbi eredménye a cselekvési program, az ellenfél leleplezése, az utóbbié az elemzés. Az előbbi a politika folytatása más – mondjuk így – a szellemi harc eszközeivel, az utóbbi a politikának mint tevékenységnek a „titkait”, mibenlétét igyekszik feltárni, leírni. Az előbbit a politikai harc logikája határozza meg; nemcsak a célok származnak a politikából, hanem a kiváltott hatás is közvetlenül politikai.

Ennek megfelelően a címzett is más. Az előbbi esetében nem a tudományos közvélemény, hanem a „homo politicus”, a cselekvő és nem az elmélkedő ember. Ez esetben a „bizonyítási” eljárás is más. Nem a tudományok esetében megszokott – és elvárt – verifikációs eljárás jelenti az igazolást, hanem a hitben való meggyengítés vagy megerősítés – nevezzük így: a konfirmálás – és így tovább, a politikai gondolkodás jellegzetességei szerint.¹⁷ Természetes, hogy az adekvát műfaj is más. Nem a tanulmány, hanem a politikai publicisztika, a politikai röpirat stb. És hát – a vádirat s a védőbeszéd.

A műfaj helyes meghatározása azonban nemcsak az alkotót, hanem az olvasót is feladat elé állítja. Az olvasó is véthet „kategóriahibát”; azt ugyanis, hogy másnak olvassa a művet, mint ami. Ha téved, akkor vele szemben is jogos lehet az ítélet. Nem lú az, atyafi, hanem szobor – mondta volt az anekdota szerint Meggyessy Ferenc a szobrát arasszal méricskélő, s az eredmény láttán fejét elégedetlenül csóváló debreceni polgárnak. Én – tiltakozása ellenére – Kende Péter írásának vádiratként történő olvasását találtam az adekvát olvasatnak. Úgy látom, hogy a felhasznált retorikai eszközök, a következtetések, a selekció, az ítéletek a politikai gondolkodás sajátosságait tükrözik, s egy politikai célt – a Fidesz diszkreditálását – szolgálják. Ha jól értelmezem, akkor nem az „igaz/nem igaz”, az „erkölcsös/erkölcstelen”, hanem a (a pártpolitikailag értelmezett) „jó vagy rossz”, „baloldali vagy jobboldali” adja a helyes kódot a szövegeértelmezéshez.

Igaza van-e tehát Kende Péternek vagy sem? Helyes-e, vagy helytelen a diagnózis?

E kérdésekre két, egymásnak ellentmondó válasz adható. Elemzéseként aligha fogadható el; legalábbis én úgy látom, a két politikai közösség – ha egyáltalán két politikai közösségről beszélhetünk ma Magyarországon – nem olyan, ahogyan az a cikkben megjelenik. Nem olyan a „jobboldal” – s ezen belül a Fidesz –, és nem olyan a „baloldal” sem, mint amilyennek ábrázoltatik.

Ám vádiratként olvasva a szöveg „helyes”. Egy baloldali nézőpontból szemlélve a jobboldal „kórképe” ilyen. Ha „műfaj-meghatározásom” helyes, és Kende Péter valóban vádiratot (és persze védőbeszédet) írt, a politikai gondolkodás szabályait követve, akkor – vélem én – semmiféle szabályt, az illemszabályokat sem sértette meg. Egy politikai állásfoglalás természetszerűleg „pártos”; nem „lú” – elemzés – az, hanem „szobor”: egy politikailag motivált konstrukció. Amit egy jobboldali nézőpontból szemlélő – ugyancsak természetszerűleg – elfogultnak, egyoldalúnak, torzítónak, igazságtalannak fog látni, s ami alighanem ellentmondásra, védőbeszéd (és persze, vádbeszéd) írására fogja késztetni. És ez így van jól, feltéve – teszem hozzá némi érzelmességgel, vállalt szubjektivitással – ha a demokratikus politizálás, a jó ízlés, a polgári illem szabályait senki nem sérti meg.

„Igaz” is volna egyszersmind e vádbeszéd, illetve a válaszként született védőbeszéd? Az igazságszolgáltatásban megszoktuk, hogy a vádbeszédre védőbeszéd a válasz, ám az „igazságot” nem a vádló és nem a védő, hanem a bíró mondja ki. Sőt, elfogadott szabály az is, hogy sem az ügyész, sem az ügyvéd nem lehet egyszersmind bíró ugyanazon eljárás keretében. Nos, a politikai vitákban kinek van felhatalmazása az „igazság” kimondására? Gondolom, mind az ügyésznek, mind az ügyvédnek lehet igazsága; az „igazságról” döntő bíró viszont – a demokratikus rendszerekben legalábbis – aligha létezhet. A pártot választó szavazók – a nép – ugyebár nem az „igazságot” mondja ki, hanem döntését értékei és érdekei alapján – no meg a pártok önmagukról és ellenfeleikről kialakított képeinek hatása alatt – hozza meg.

Mindenesetre Kende írását a Fidesz-stratégáknak is figyelmébe ajánlom. Egyfelől megfontolásra érdemes megállapításai miatt, másfelől pedig azért, mert e kulturált, okos írás elemzéséből okulhatnának. Választ nyerhetnének például arra a kérdésre, hogy retorikájukkal mindig a kívánt hatást érték-e el. Mondjuk, eltöprenghetnének azon, hogy vajon csupán a másik fél elfogultságai okozták-e, okozzák-e a félreértéseket, vagy maguk is hibáztak. Mert miért is volna érdemes egy politikusnak akár egyetlen hibát is elkövetnie, ha nem tanul belőle?

Schlett István vitacikkéhez (amelyet mint olvasatot tiszteletben tartok és nem kívánok viszontvitálni) csak egy betűhelyesbítés

erejéig szeretnék hozzászólni. Az elemzés tárgyát képező cikkem 123. oldalán „politikai militarizmus” áll ott, ahol a kéziratban én „politikai militantizmust” írtam. A korrektúránál ez sajnos elkerülte a figyelmet, de a kéziratból látható, hogy „militarizmusról” nem beszéltem.

Kende Péter

JEGYZETEK

- ¹ Politikatudományi Szemle, 2002. 1–2. 131. o.
- ² I. m. 130–131. o.
- ³ Mivel a „szabad orvlövész hetilap” felemlített cikkét nem olvastam, e megjegyzésem a „felmagasztalásra” nem vonatkozik.
- ⁴ I. m. 122.
- ⁵ I. m. 131.
- ⁶ I. m. 122.
- ⁷ Uo.
- ⁸ I. m. 125.
- ⁹ I. m. 123–125.
- ¹⁰ A történelemtudomány és a politikai gondolkodás viszonyáról alkotott véleményemhez lásd: Schlett István: A magyar történelem a huszadik századi politikai gondolkodásban c. cikkemet. Századvég 2001. Tavasz.
- ¹¹ Politikatudományi Szemle, 2002. 1–2. 128. o.
- ¹² I. m. 126. o.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ I. m. 129. o.
- ¹⁵ I. m. 126. o.
- ¹⁶ I. m. 131. o.
- ¹⁷ A politikai gondolkodás természetéről alkotott véleményemhez lásd: Schlett István: A politikai gondolkodásról. tanulmányomat. in: Demokrácia és politikatudomány a 21. században (szerk. Szabó Máté). Rejtjel Politológiai könyvek 12. Rejtjel Kiadó, Bp. 2002.